

Holland Festival '75

Wayang Wong
Bali

Rotterdam – Schouwburg – donderdag 12 juni – 20.15 uur

Scheveningen – Circustheater – vrijdag 13 juni – 20.15 uur

Amsterdam – Stadsschouwburg – zaterdag 14 en zondag 15 juni – 20.15 uur

Op Ba
meer d
als Al
Neder
Game
zijn ta
'akteu
terras
dorpe
zich i
en the
buiten
Ruim
vinder
Balië
produ
die n
Balise
dansen
een v
De g
van h
mens
kaste
privile
dwer
deze
men
Vana
aant
leerd
tusse
gevo
Maja
Java
is be
Met
op d
dansen
zich
late
verr
De
Me
sch
nog
tot
bur
De
hou
'int
me

Ramayana Wayang Wong-groep uit Tjelepud, Bali

Musici en dansers onder leiding van
I Ketut Midja en Wayan Daging

Inleiding

Op Bali is geen dorp zonder een eigen gamelan; de meeste dorpen hebben er meer dan een. In Nederlandse termen: 37 symfonie-orkesten in een stad zo groot als Alkmaar, op een eiland met ongeveer een-zesde van de oppervlakte van Nederland.

Gamelan en theater gaan er hand in hand, en praktisch elke vorm van drama (er zijn talrijke typen) wordt gedanst. Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen 'akteur' en 'danser'. Zoals de *sawahs* (bevloede rijstvelden op de berghellingen terrasgewijs aangelegd) gemeenschappelijk bewerkt worden, waartoe de dorpelingen zich in waterschappen organiseren, zo ook organiseren de Baliërs zich in gamelanclubs – de kostbare instrumenten zijn gemeenschappelijk bezit – en theatergroepen die niet alleen het eigen dorp bespelen, maar ook vaak daarbuiten optreden.

Ruim driekwart van de bevolking is boer, ook de meeste Balische kunstenaars vinden in de landbouw hun voornaamste vorm van bestaan. Niettemin heeft de Baliër naast het zware werk op het land en het op de markt brengen van de produkten, toch nog tijd voor het urenlang genieten van dans, drama en muziek die meestal nauw verbonden zijn met tijdrovende religieuze ceremonies. De Balische kalender staat vol data die een rituele betekenis hebben, waarop de dansen, ook de dramatische voorstellingen, doorgaans het ritueel zelf zijn, niet een versiering ervan.

De godsdienst op Bali is een geheel eigen versie van het Hindoeïsme, afwijkend van het Hindoeïsme van India. Men gelooft aan reïncarnatie, de terugkeer van de mens op aarde na zijn dood; alom wordt lijkverbranding toegepast. Het Indiasche kastensysteem (Brahmanen, de Ksatria en de Wësya) bestaat nog wel, maar veel privileges hebben de kasten niet, en ook de scherpe afbakening ertussen is verdwenen. Overigens behoort slechts een klein percentage van de bevolking tot deze kasten; 93 procent behoort tot de groep der Sudra. Musici en dansers treft men zonder voorkeur over alle lagen van de bevolking verspreid aan.

Vanaf de negende eeuw na Christus is de invloed van het Hindoeïsme op Bali aantoonbaar. Aanvankelijk waren het Indiasche en Javaanse priesters en geleerden die er het Hindoeïsme brachten. Deze invloed werd groter toen later tussen Oost-Javaanse en Balische vorstenhuizen huwelijksbanden ontstonden, gevolgd door complete veroveringen vanuit de Javaanse rijken Singosari en Majapait. Met de komst van de Islam op Java vluchtten tenslotte duizenden Javanen naar het kleine buur-eiland dat tot vandaag vrijwel niet door de Islam is beroerd.

Met de Hindoe-religie is ook de Indiasche danskunst van grote invloed geweest op die van Bali. Lichaamshoudingen, handbewegingen (*mudra's*) en technische danstermen verraden veel van deze eeuwenoude invloed, hoewel de *mudra's* op zich hun symbolische betekenis verloren hebben. Ook de beïnvloeding vanuit het latere Boeddhisme is op Bali zeer groot geweest, zoals veel maskervormen doen vermoeden.

De gamelan van Bali is gebaseerd op oude, pre-islamitische Javaanse vormen. Men zie de grote overeenkomst tussen de instrumenten van beide toch zo verschillende kulturen. Maar mag dan de technische vormgeving der instrumenten nog nagenoeg identiek zijn, op Bali heerst een geheel verschillend klankideaal dat tot uiting komt in de speciale stemmingen der instrumenten en hun luide, uitbundige speelstijl die beweeglijker is dan de gamelanstijlen van het huidige Java. Deze komt op Bali vooral tot uiting door het gebruik van niet-omwoelde, hardhouten hamers, en de tot het uiterste toegepaste *hoquetus*-achtige speelstijl der 'interlocking parts', een bijzonder virtuoze manier van alternerend spel op de melodie-instrumenten.

Ook de Hindoe-literatuur deed eeuwen geleden op Bali zijn intree. De oude heldendichten *Ramayana* en *Mahabharata*, populair in geheel Zuidoost Azië, werden er opgetekend en dienen als een onuitputtelijke bron van onderwerpen voor allerlei typen van gedramatiseerde en gedante verhalenstof, niet alleen functionerend als semi-religieus tijdverdrijf maar tegelijk ook als middel tot opvoeding van de jeugd, die de eigen leefgemeenschap weerspiegeld ziet in de karakters en handelingen van de helden uit een ver verleden.

De *wayang kulit* (het populaire schimmenspel) maakt uitsluitend van deze mythologische stof gebruik, maar ook de op Bali zeer zeldzame *wayang wong*, ofwel episoden uit het *Ramayana-verhaal* uitgebeeld door menselijke acteurs die dansen, zingen en spreken.

Het Brahmanen-dorpje Tjelepud op de centrale hoogvlakte van Bali bezit zulk een zeldzame *wayang wong*, nauwkeurig op schrift geconserveerd en regelmatig in uitvoeringen onderhouden. De manuscripten en maskers worden er in de plaatselijke dorpstempel bewaard, en van tijd tot tijd op religieuze hoogtijdagen tevoorschijn gehaald voor een uitvoering. De teksten zijn uiterst belangrijk, daarom is de Balische *wayang wong* veeleer een gepersonifiëerde recitatie en literaire dramatisering van de overgeleverde teksten, dan een dansdrama.

Het is voor het eerst dat de *wayang wong* van Tjelepud buiten zijn dorp optreedt. De uitvoerders zijn de dorpelingen zelf: priesters, boeren, beeldhouwers. Hun dorpsgemeenschap is buiten de directe invloedssfeer van het toerisme gebleven; het komt niet op het programma van de tour-operators voor. De *wayang wong* behoort dan ook tot de ouderwetse vormen van het Balische dansdrama.

De dramatische kunsten van Bali (dans, drama, muziek) zijn in de openlucht geboren, dus bestemd voor uitvoering in de open lucht, in het natuurlijke decor van het tempelcomplex waarbinnen zij een integrale functie vervullen. De architectuur van het ommuurde voorerf van de tempel met zijn gespleten toegangspoort biedt hiertoe alle mogelijkheden. De eigen magisch-religieuze sfeer van het drama blijft gehandhaafd. Het publiek, de jeugd vooraan, dromt samen om drie kanten van de eigenlijke plaats van de handeling, die wordt ingenomen door de acteurs en de *gamelan*, het begeleidende orkest. Het toneel is de aarden vloer van het tempel-erf. Speciale zetstukken of decors worden er niet bij gebruikt.

Het kenmerk van de *Wayang Wong* is stereotiepe karakterisering van de acteurs door hoofdtooi, kleding, masker en de wijze van spreken, zingen en lichaamsbeweging. De edele, verijnde karakters zijn ongemaskerd, hebben een hoge stem en dansen in gelijkmatig glijdende, brede bewegingen. De hoofdpersoon, Rama, is hiervan een voorbeeld. De edele demonenfiguren, bv. Rawana, zijn wel gemaskerd en bewegen zich in een wilde, dynamische dansstijl die met sprongen gepaard gaat. Het taalgebruik van de hoofdrolspelers is de voor de gewone Baliërs onbegrijpelijke oude Kawi-taal. De functie van de clownbedienden is dan ook, de woorden van hun meesters zin voor zin in begrijpelijk hedendaags Balisch te vertalen. Deze clowns zelf zorgen voor het nodige komische tegenwicht bij alle vormelijkheid van hun meesters. Zij bewegen zich elk op hun eigen karikaturale wijze, zoals ook hun maskers karikaturen van mensengezichten zijn.

De hoogste edellieden (Rawana, Rama en eventuele anderen) dragen sierlijke kronen. De hoofdtoeien van prins Laksmāna en de apengeneraal Anoman hebben echter de vorm van twee omhoog en naar binnen krullende hoorns. Prinses Sita en haar bediende dragen de hoofdtooi van een *legong*-danseres. Apen en demonen dragen uiteraard afschrikwekkende maskers met uitpuilende ronde ogen en woeste slag tanden. Alle rollen werden volgens traditie door mannen gespeeld, thans worden vrouwenrollen door vrouwen gespeeld.

Al deze standaardkarakterisering en zeggen echter nog niets over de ethische kwaliteiten van de rollen. Deze moeten blijken uit hun gedrag in de dramatische handeling.

De muzikale begeleiding van de *wayang wong* berust niet bij een groot *gamelan*-orkest maar bij een klein ensemble, bestaande uit het kwartet van tweehandig bespeelde metallofonen (*gendèr*) dat verder alleen bij de *wayang kulit* wordt gebruikt, waaraan toegevoegd een ritme-sectie die is samengesteld uit trommels, enkele kleine gongs en een set handbakkens. Twee vijftoetsig metallofonen (*Jublag*) spelen de cantus firmus.

Ernst Heins

Personages in de volgorde van opkomst

1. Rama kroonprins van het rijk Ayodya. Hij is een incarnatie van de god Visnu. Het type van de verfijnde edelman: ongemaskerd, hoofdtooi: kroon, lange haardracht, ontbloot bovenlijf, schitterende goudbestikte sjerpen. Gestyleerde dans- en loopbewegingen; hoge, schelle stem.
2. Twalen Trouwe bediende en raadsman van Rama. Het type van de groteske clown: gemaskerd (beige, klein neusje, enorme bovenlip), zwart jakje en geblokte heupdoek die een dikke buik omspant. Onhandige, schokkerige bewegingen. Hermafrodit. Beschikt over magische toverformules.
3. Merdah Tweede clown-dienaar van Rama. Rood masker met grote bobbelneus.
4. Sita Echtgenote van prins Rama. Het type van de verfijnde edelvrouw. Ongemaskerd, lange haardracht; een met bloemen versierde hoofdtooi, neerwaartse blik.
5. Condong Dienares van prinses Sita. Even verfijnd als deze, maar met kleinere hoofdtooi.
6. Dasarata Aftredende koning van Ayodya, vader van Rama.
7. Laksmana Jongere broer en onafscheidelijke metgezel van Rama, even verfijnd als deze. De hoofdtooi heeft echter de vorm van twee naar voren omgebogen hoorns.
8. Rama Bargawa Tegenstander van Rama, als deze zich in ballingschap begeven heeft.
9. Sarpakenaka Vrouwelijke demon, zuster van Rawana (12). Ongemaskerd, als zij zich voor doet als een verfijnde dame.
10. Karadusana }
11. Trisirah } Demonen, echtgenoten van Sarpakenaka (9).
12. Rawana Demon, vorst van het eiland Lengka (Ceylon). Vroeger de grote tegenspeler van Dasarata (6) en nu van Rama (1). Masker: zwart.
13. Delem }
14. Sangoet } Excentrieke clown-dienaars van Rawana.
15. Marica Demon. Eerste Minister van vorst Rawana (12). Masker: wit. Verandert zich in een gouden hert.

- 16. Jatayu Reuzen-adelaar, koning der Vogels, Helper van Rama.
- 17. Anoman Aap, bevelhebber van Sugriwa's apenleger. Herkenbaar aan witte staart.
- 18. Sugriwa Apenvorst.
- 19. Subali Identieke tweelingbroer van Sugriwa, wiens koningschap hij bestrijdt.
- 20. Apenleger Bondgenoten van Rama, onder aanvoering van Sugriwa en Anoman.
- 21. Tambakbaya Demon, tuinwachter in dienst van Rawana.

Taferelen uit de Ramayana

Scène I:

1. Alleen Ayodya op
Zij spreker

2. Prins Rama op Rama
ging.

3. Koning zijn tweed en Sita de

4. Rama innerde d

5. Koning

Scène II

1. In he Hij wil zie bovennat

2. Met hem ond De groep

Scène III

Enige jar ingegeve Deze bes zich loya

Ramayana

Balische versie volgens de vertoning van de wayang-wong van Tjelepud.

N.B. Scène-wisselingen worden op geen enkele manier zichtbaar aangegeven. De enige aanwijzingen over de plaats van de handeling waar de acteurs zich op dat moment bevinden, worden gegeven in de dialogen. Alle scènes lopen in elkaar over.

Scène I : Te Mantili.

1. Alleen vergezeld door zijn dienaren Twalen en Merdah is kroonprins Rama van Ayodya onderweg naar het paleis van zijn schoonouders in het buurland Mantili. Zij spreken over het succes van zijn zojuist gevierde huwelijksfeest.
2. Prins Rama's jonge echtgenote, prinses Sita, komt hen achterna. Zij is boos op Rama omdat deze haar in een diepe slaap heeft gelaten terwijl hij zelf wegging.
3. Koning Dasarata van Ayodya, vader van Rama, verschijnt in gezelschap van zijn tweede zoon, Laksmana. Zij onderbreken de echtelijke ruzie en geven Rama en Sita de raad deze te beëindigen.
4. Rama vertelt dat hij vertrokken is zonder Sita te wekken, omdat hij zich herinnerde dat haar ouders zouden afreizen naar Ayodya.
5. Koning Dasarata accepteert Rama's verklaring en vertrekt.

Scène II : De uitdaging in het woud

1. In het woud ontmoet de groep een dolende ridder, Rama Bargawa geheten. Hij wil zich meten met prins Rama, die hij uitdaagt zijn zware boog te spannen, die bovennatuurlijke kracht heeft.
2. Met gemak spant Rama de boog, waarop zijn tegenstander zich trillend aan hem onderwerpt, wetend dat de weg naar het Nirwana nu voor hem openstaat. De groep vervolgt zijn weg naar Ayodya.

Scène III : De verbanning

Enige jaren zijn inmiddels voorbijgegaan. Wegens een vroegere, door kwaad ingegeven gelofte, onthoudt koning Dasarata de troon aan kroonprins Rama. Deze besluit dan in vrijwillige ballingschap te gaan. Sita en Laksmana sluiten zich loyaal bij hem aan. Gedrieën vertrekken zij naar het woud.

Scène IV : Ontmoeting in het Dandaka-woud

1. Eenmaal in het woud vinden de bannelingen onderdak in een verre kluiszenarij. Op een dag komt Rawana's jongere zuster toevallig voorbij, de demon Sarpakenaka. Zij vat onmiddellijk een hevige liefde op voor Rama, en neemt, om hem te bekoren, de gedaante aan van een knap meisje. Rama wijst haar echter af, zeggend dat hij al getrouwd is, en stuurt haar op zijn nog ongehuwde jongere broer Laksmana af.

2. Nu probeert Sarpakenaka het bij Laksmana, maar deze heeft door dat zij slechts een schijngestalte heeft aangenomen. Als zij haar zinnen toch doorzet, ontsteekt Laksmana in woede en snijdt haar neus af. De vrouw schreeuwt van pijn en woede, en neemt haar eigenlijke demonengedaante weer aan. Zij roept haar twee mannen, Karadusana en Trisirah, om haar te wreken.

Scène V :

De twee reuzen springen tevoorschijn om Rama te doden, maar deze blijkt de sterkste te zijn, en doodt hen.

Scène VI : In het koninkrijk Alengka

Sarpakenaka, nog kwaad om het gebeurde, gaat zich beklagen bij haar broer, de demonenvorst Rawana van het eiland Alengka. Zij vertelt hem over de beledigingen die haar zijn aangedaan door de zoons van zijn oude tegenstander Dasarata, en over de ongeëvenaarde schoonheid van Rama's vrouw.

Scène VII :

Rawana ontbiedt nu Marica en bespreekt met hem een list om Sita te ontvoeren.

Scène VIII : In het Dandaka-woud : de ontvoering van Sita

Marica, aangekomen in het woud, verandert zich nu in een Gouden Hert. De list slaagt boven verwachting. Bij het zien van het hert vraagt Sita meteen aan Rama het dier voor haar te vangen. Rama stemt toe, maar voordat hij er achteraan gaat, drukt hij Laksmana op het hart om zo goed mogelijk op Sita te blijven passen en haar niet alleen te laten. Omdat het niet eenvoudig blijkt het hert te vangen, is Rama, die het hert najaagt, gedwongen zijn boog te gebruiken.

Scène IX :

Kort daarop hoort Sita een kreet om hulp. In de mening dat het Rama is die in nood verkeert, gebiedt zij Laksmana om Rama te gaan helpen. Desondanks weigert Laksmana, gedachtig aan de onoverwinnelijkheid van zijn broer en de opdracht om Sita niet alleen te laten. Maar als Sita boos wordt, geeft hij met bezwaard gemoed toe en gaat zijn broer zoeken.

Scène X :

Nu de schone Sita onbeschermd is achtergebleven, dient Rawana zich aan, vermomd als een onschuldig uitziende oude man met zijn dienaar Delem. Sita groet hem eerbiedig, zich niet bewust van de ware identiteit van de boosdoener. Deze herneemt dan zijn eigenlijke gedaante en tilt Sita op om haar mee te nemen, terwijl Delem de dienares voor zijn rekening neemt.

Scène XI :

Sita roept Rama huilend om hulp. Op haar roepen verschijnt Rama's bondgenoot, de reuzenvogel Jatayu en zet de achtervolging in om de ongelukkige prinses te redden. Maar in het luchtgevecht dat nu volgt delft hij het onderspit. Koning Rawana breekt hem beide vleugels en Jatayu valt te pletter. Rawana haast zich nu verder met zijn buit naar Alengka.

Scène XII :

De apengeneraal Anoman verschijnt voor Rama. Hij vraagt hem steun in het overwinnen van de usurpateur Subali, de tweelingbroer van koning Sugriwa, wiens koninkrijk die heeft afgenomen. Rama en Laksmana stemmen hierin toe. Subali wordt door Rama neergeschoten nadat hij door een bloem in z'n kleding herkenbaar is gemaakt van zijn tweelingbroer.

Scène
Nu ma
dienst b
apen, v
maar An

Scène
Sita wo
haar me
zal geve
blijft. Te

Scène
Anoman
kend als
vraagt h
soldaten
en versl
houden.

Scène
Rawana
alle dem

Scène
Intussen
gevang
apen he
allen teg

Scène
Bij aank
van Rav
in de to

De Way
werking
nele Ku

Scène XIII :

Nu maakt de apenkoning Sugriwa kennis met Rama, waarop de apen als wederdienst beloven om Sita te helpen bevrijden. Anoman, aan het hoofd van zijn leger apen, vertrekt naar het eiland Alengka. De zee houdt hun opmars echter tegen, maar Anoman weet het eiland al vliegend te bereiken.

Scène XIV : In Rawana's Lusthof

Sita wordt gevangen gehouden in de lusthof van Rawana, die ervoor terugschrikt haar met geweld te nemen. Hij hoopt tevergeefs dat Sita zich uit vrije wil aan hem zal geven. Maar zij wijst de demonenkoning spottend af omdat zij Rama trouw blijft. Teleurgesteld verlaat Rawana de lusthof.

Scène XV :

Anoman is de lusthof ongemerkt binnengekomen en maakt zich nu aan Sita bekend als Rama's afgezant. Als bewijs hiervan geeft hij haar Rama's ring. Dan vraagt hij Sita's toestemming om de lusthof te vernielen om de kracht van de soldaten-demonen van Alengka te testen. Hij maakt van de hof een grote ravage en verslaat de tuinwachter en alle andere demonen die hem proberen tegen te houden. Zij brengen verslag uit aan Rawana.

Scène XVI :

Rawana hoort het verhaal van de wachter aan. Hij ontsteekt in woede en beveelt alle demonen van Alengka om Anoman te grijpen.

Scène XVII : De beslissende strijd

Intussen is Anoman terug bij Rama en vertelt hem, dat Sita ongedeerd is maar gevangen wordt gehouden door de demonenvorst. Hierop beveelt Rama alle apen het koninkrijk Alengka te verwoesten. Onder aanvoering van Rama trekken allen tegen Rawana ten strijde.

Scène XVIII :

Bij aankomst van het apenleger op Alengka staan de demonen, onder aanvoering van Rawana, klaar om hen te verslaan. Er volgt een zeer hevige strijd die eindigt in de totale nederlaag van Rawana.

J. Brunet
(bew. E. H.)